

Marta Borda^{}, Magdalena Frasyniuk-Pietrzyk^{**}*

WYBRANE PROBLEMY KSZTAŁCENIA W ZAKRESIE UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH I EMERYTALNYCH NA KIERUNKU FINANSE I RACHUNKOWOŚĆ

Słowa kluczowe: ubezpieczenia społeczne, system emerytalny, dydaktyka, metody ilościowe.

1. Wprowadzenie

Przeprowadzona w 1999 roku reforma systemu emerytalnego miała na celu dostosowanie go do zachodzących niekorzystnych procesów demograficznych (wydłużanie się przeciętnego czasu trwania życia, spadek przyrostu naturalnego, a także wcześniejsze przechodzenie na emeryturę) oraz przyspieszenie rozwoju gospodarczego kraju.

W zreformowanym systemie zastosowano system mieszany repartycyjno-kapitałowy, którego główną cechą jest dywersyfikacja ryzyka związanego z danym sposobem finansowania emerytur. System został podzielony na trzy części, zwane potocznie „filarami”. Dotychczasowy system o zdefiniowanym świadczeniu został przekształcony w system o zdefiniowanej składce. Część obowiązkowa systemu podzielona została na część finansową i niefinansową, pomiędzy dwa indywidualne konta, co zapewnia większą dywersyfikację ryzyka. Ze względu na obowiązkowe uczestnictwo w systemie w ramach I i II filaru, konieczne wydaje się przekazywanie wiedzy dotyczącej problematyki społecznej i emerytalnej studentom studiów ekonomicznych i rozszerzanie tej wiedzy o metody ilościowe wykorzystywane w praktyce, zwłaszcza dla studentów kierunku finanse i rachunkowość.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie wybranych problemów nauczania zagadnień z tego obszaru, przegląd przedmiotów, w ramach których przekazywane są treści z obszaru ekonomii emerytalnej (przewidziane w standardach kształcenia dla kierunku finanse i rachunkowość) oraz analiza podstawowych

^{*} Dr, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu.

^{**} Dr, Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu.

problemów pojawiających się w procesie dydaktycznym. Część praktyczna opracowania została przedstawiona na przykładzie treści nauczania realizowanych w ramach kierunku finanse i rachunkowość na Wydziale Zarządzania, Informatyki i Finansów Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

2. Problematyka ubezpieczeń społecznych i emerytalnych w standardach kształcenia na kierunku finanse i rachunkowość

Analizując zawartość załącznika nr 32 do Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 lipca 2007 r. (Dz.U. Nr 164, poz. 1166), określającego standardy kształcenia dla kierunku studiów finanse i rachunkowość, można wymienić następujące przedmioty, których treści obejmują m.in. problematykę ubezpieczeń społecznych i emerytalnych:

- studia I stopnia:
 - Finanse – przedmiot podstawowy; w treściach kształcenia m.in.: finanse ubezpieczeń społecznych – zasady działalności ubezpieczeniowej,
 - Matematyka finansowa – przedmiot kierunkowy; zagadnienia dotyczące rachunku rent,
 - Finanse publiczne – przedmiot kierunkowy; w treściach kształcenia m.in.: wydatki publiczne a polityka społeczna – zabezpieczenie społeczne, ubezpieczenia społeczne, świadczenia społeczne,
 - Ubezpieczenia – przedmiot kierunkowy; zagadnienia dotyczące m.in. ubezpieczeń gospodarczych i społecznych, a także Otwartych Funduszy Emerytalnych.

Jak wynika z powyższego zestawienia, niezwykle istotna problematyka ubezpieczeń społecznych i emerytalnych została uwzględniona w sposób niewystarczający w standardach ministerialnych dla kierunku finanse i rachunkowość, podczas gdy studenci właśnie tego kierunku powinni zdobywać wiedzę o funkcjonowaniu systemów zabezpieczenia społecznego we współczesnym świecie oraz możliwych rozwiązaniach w zakresie ubezpieczeń emerytalnych. Standardy kształcenia dla kierunku finanse i rachunkowość nie przewidują w programach odrębnego przedmiotu dotyczącego systemu ubezpieczeń społecznych i emerytalnych, zarówno na studiach I, jak i II stopnia. W standardach dla studiów I stopnia omawiana problematyka występuje w sposób niespójny w ramach czterech różnych przedmiotów. Takie rozwiązanie charakteryzuje się brakiem logicznej sekwencji w zakresie wiedzy przekazywanej studentom oraz powoduje luki tematyczne, a z drugiej strony powtarzanie treści programowych. Przede wszystkim w treściach kształcenia przedmiotu „Ubezpieczenia”, zdaniem autorek, problematyka ubezpieczeń społecznych i emerytalnych powinna być potraktowana bardziej szczegółowo z naciskiem na podstawowe kwestie, takie jak:

główne zasady funkcjonowania systemu ubezpieczeń społecznych oraz konstrukcja systemu emerytalnego w Polsce. W efekcie absolwenci studiów licencjackich na kierunku finanse i rachunkowość powinni posiadać uporządkowaną, aktualną i niezwykle przydatną w praktyce gospodarczej wiedzę na temat zabezpieczenia społecznego i emerytalnego. Obecny kształt standardów kształcenia dla studiów II stopnia w ogóle nie przewiduje przedmiotu, którego treści dotyczyłby systemu ubezpieczeń społecznych. Należy tu mieć na uwadze fakt, że studentami studiów II stopnia (zwłaszcza w trybie niestacjonarnym) mogą być osoby, które w ramach studiów I stopnia w ogóle nie miały możliwości zdobycia podstawowej wiedzy z zakresu ubezpieczeń społecznych i emerytalnych.

3. Dydaktyka w zakresie ubezpieczeń społecznych i emerytalnych na przykładzie Wydziału Zarządzania, Informatyki i Finansów Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

Obecnie scharakteryzowany zostanie proces dydaktyczny w zakresie ubezpieczeń społecznych i emerytalnych na kierunku finanse i rachunkowość na przykładzie Wydziału Zarządzania, Informatyki i Finansów Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Wymienione przedmioty prowadzone są przez pracowników Katedry Ubezpieczeń. W pierwszej kolejności omówione zostanie umiejscowienie problematyki ubezpieczeń społecznych i emerytalnych w „starych” programach nauczania obowiązujących na jednolitych studiach magisterskich (obecnie tylko V rok), a następnie dokonamy przeglądu przedmiotów dotyczących rozważanej problematyki wykładanych odpowiednio w ramach studiów I i II stopnia.

W programie jednolitych studiów magisterskich zagadnienia dotyczące ubezpieczeń społecznych i emerytalnych były przekazywane studentom w ramach następujących przedmiotów:

- Ubezpieczenia – przedmiot kierunkowy obejmujący 30 godzin wykładu, 6 semestr,
- Ubezpieczenia emerytalne i na życie – przedmiot specjalnościowy obowiązkowy obejmujący 15 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń, 8 semestr; dotyczył specjalności: „Bankowość i ubezpieczenia” oraz „Zarządzanie finansami”,
- Metody aktuarialne – przedmiot obowiązkowy dla specjalności „Bankowość i ubezpieczenia” obejmujący 15 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń oraz dla specjalności „Zarządzanie ryzykiem” w wymiarze 30 godzin wykładu i 30 godzin ćwiczeń, 8 semestr.

Ponadto, na specjalności „Bankowość i ubezpieczenia”, której opiekunem jest prof. Wanda Ronka-Chmielowiec, kierownik Katedry Ubezpieczeń w grupie

przedmiotów do wyboru studentom proponowano przedmiot „System ubezpieczeń społecznych” w wymiarze 15 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń.

Aktualnie dla studiów dwustopniowych dydaktyka w zakresie ubezpieczeń społecznych i emerytalnych jest prowadzona przede wszystkim w ramach następujących przedmiotów:

- studia I stopnia:
 - Ubezpieczenia – przedmiot kierunkowy w wymiarze 30 godzin wykładu i 30 godzin ćwiczeń, 4 semestr;
 - Finanse osobiste – przedmiot kierunkowy obejmujący 10 godzin wykładu i 10 godzin ćwiczeń, 6 semestr; zagadnienia dotyczące w szczególności dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego gospodarstw domowych;
 - Rynek ubezpieczeń gospodarczych i emerytalnych – przedmiot obowiązkowy dla specjalności „Rynek finansowy”, 15 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń, 6 semestr; zagadnienia dotyczące produktów emerytalnych;
- studia II stopnia:
 - Ubezpieczenia społeczne i emerytalne – przedmiot kierunkowy obowiązkowy w wymiarze 15 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń, 2 semestr;
 - Metody aktuarialne – przedmiot obowiązkowy dla specjalności „Analityk finansowy i zarządzanie ryzykiem”, obejmujący 15 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń, 3 semestr; zagadnienia dotyczące tworzenia funduszu emerytalnego oraz kalkulacji świadczeń emerytalnych,
 - Usługi ubezpieczeniowe – przedmiot obowiązkowy dla specjalności „Doradca finansowy”, 15 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń; usługi ubezpieczeniowe w zakresie dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego.

Tematyka ubezpieczeń społecznych i emerytalnych jest również treścią przedmiotu „Insurance” prowadzonego w ramach studiów I stopnia w języku angielskim (Bachelor Studies in Finance), w wymiarze 30 godzin wykładu i 30 godzin ćwiczeń. Z uwagi na udział w zajęciach studentów zagranicznych problematyka ubezpieczeń społecznych i emerytalnych jest tutaj prezentowana w odniesieniu do rozwiązań funkcjonujących w różnych krajach.

Program przedmiotu „Ubezpieczenia społeczne i emerytalne”, wykładanego na studiach II stopnia, obejmuje następujące zagadnienia:

- ryzyko społeczne i proces zarządzania nim,
- systemy zabezpieczenia emerytalnego – charakterystyka, kierunki reform,
- ubezpieczenia społeczne – rys historyczny, funkcje, klasyfikacja, rodzaje świadczeń,
- struktura i organizacja systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce,
- dodatkowe, dobrowolne plany emerytalne,
- zastosowanie ubezpieczeń na życie w dodatkowym zabezpieczeniu emerytalnym,
- ryzyko demograficzne i jego wpływ na systemy emerytalne.

W procesie dydaktycznym z zakresu ubezpieczeń społecznych i emerytalnych wykorzystywane są różne formy prowadzenia zajęć, w tym: prezentacje multimedialne, praca w grupach, projekty indywidualne, jak również case studies. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń dydaktycznych pracowników Katedry Ubezpieczeń można wskazać na pewne problemy praktyczne, w tym stosunkowo niewielkie wykorzystanie metod ilościowych. Metody te znajdują przede wszystkim zastosowanie w pracach studentów dotyczących porównania i oceny działalności Otwartych Funduszy Emerytalnych. W tym obszarze studenci chętnie sporządzają różnego rodzaju analizy i rankingi korzystając z bogatej bazy danych udostępnianych na stronie internetowej Komisji Nadzoru Finansowego. Dużym zainteresowaniem studentów cieszą się również projekty polegające na porównaniu i ocenie rentowności różnych produktów finansowych proponowanych w ramach III filaru systemu emerytalnego. Ponadto zastosowanie metod ilościowych w dydaktyce ubezpieczeń społecznych i emerytalnych może dotyczyć m.in.:

- analizy i oceny ryzyka demograficznego,
- zagadnień aktuarialnych – tworzenia funduszu emerytalnego i kalkulacji świadczeń emerytalnych,
- symulacji w zakresie obliczania przyszłej stopy zastąpienia,
- w obszarze ubezpieczeń społecznych – analizy danych statystycznych dotyczących absencji w pracy z powodu choroby, wypadków przy pracy, chorób zawodowych.

4. Praktyczne aspekty wykorzystania tematyki ubezpieczeń społecznych i ekonomii emerytalnej w pracach dyplomowych

Jak już wcześniej wspomniano, standardy kształcenia dla kierunku finanse i rachunkowość nie przewidują w programie odrębnego przedmiotu dotyczącego systemu ubezpieczeń społecznych i emerytalnych, zarówno na studiach I, jak i II stopnia. Podstawy funkcjonowania systemu ubezpieczeń społecznych i ekonomii emerytalnej są realizowane w ramach przedmiotów kierunkowych: Finanse, Ubezpieczenia, Matematyka Finansowa oraz Finanse Publiczne na pierwszym stopniu studiów.

Również Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu nie oferuje studentom dodatkowych kursów rozszerzających podstawową wiedzę z zakresu ekonomii emerytalnej, realizując jedynie przedmioty ze standardów kształcenia. Tematyka ubezpieczeń społecznych jest jednak bardzo często wykorzystywana przez studentów w pracach dyplomowych, zarówno licencjackich, jak i magisterskich.

Już w trakcie pisania pierwszych, teoretycznych rozdziałów pojawiają się problemy, które są efektem przede wszystkim braku znajomości podstawowych

pojęć związanych z systemem zabezpieczenia społecznego oraz brakiem umiejętności syntetycznego myślenia.

Studenci utożsamiają przede wszystkim dwa pojęcia „zabezpieczenie społeczne” oraz „zabezpieczenie emerytalne”. Konsekwencją tego jest brak umiejętności wskazania miejsca systemu emerytalnego w systemie ubezpieczeń społecznych, co w dalszej kolejności powoduje postawienie znaku równości między ubezpieczeniem emerytalnym, rentowym, chorobowym i wypadkowym. Kolejny aspekt dotyczy problemów ze wskazaniem podstawowych różnic między systemem repartycyjnym i kapitałowym.

Problem dotyczy zwłaszcza studentów studiów niestacjonarnych, którzy w dalszej części pracy mają problemy (co jest konsekwencją wcześniejszych błędów) z prawidłowym sformułowaniem celu przeprowadzonej reformy, charakterystyką funkcjonującego systemu i odniesieniem się do aktualnych problemów związanych z funkcjonowaniem systemu, jak również z wyrażeniem własnych opinii i poglądów na ten temat.

W pracach dotyczących systemu emerytalnego przeważają tematy dotyczące organizacji i funkcjonowania podmiotów w II i III filarze. Problem rozwiązań funkcjonujących w ramach tzw. III filaru systemu emerytalnego jest podejmowany głównie przez osoby, które znają funkcjonowanie konkretnego podmiotu oferującego takie produkty z praktyki (pracujące w towarzystwach ubezpieczeniowych, sprzedające „produkty emerytalne”). Prace te zazwyczaj nie mają charakteru ilościowego.

Analiza rozwiązań funkcjonujących w ramach II filaru systemu emerytalnego wiąże się zazwyczaj z wykorzystaniem metod ilościowych. Studenci najchętniej dokonują oceny efektywności inwestycji otwartych funduszy emerytalnych i porównują ją z wynikami osiąganymi przez inne podmioty funkcjonujące na rynku.

Po temat ten sięgają szczególnie chętnie osoby piszące prace licencjackie na studiach stacjonarnych, mimo że nie znają jeszcze metod oceny efektywności inwestycji omawianych na Portfelu Inwestycyjnym (1 rok II stopnia).

Do przeprowadzenia badań w pracach dyplomowych studenci wykorzystują głównie metody oceny efektywności inwestycji wywodzące się z klasycznej teorii portfelowej, spośród których do oceny jakości zarządzania wybierają miary takie jak: miernik Traynora, Sharpe’a, IR, M2. Kilkakrotnie proponowane przeze mnie nieklasyczne metody oceny jakości zarządzania portfelem, jak np. dominacja stochastyczna, nie wzbudziły zainteresowania uczestników seminarium.

Praca ze studentami, którzy podejmują trud wykorzystania metod ilościowych w pracy dyplomowej polega głównie na pomocy w zebraniu, usystematyzowaniu i opracowaniu danych rynkowych. Najczęściej osoby takie nie prze-

prowadzały wcześniej analiz na szeregach czasowych i nie wiedzą jak rozpocząć pracę z taką ilością danych.

Na tym etapie ujawniają się dwa problemy: problem z analizą danych oraz problem z wykorzystywaniem arkuszy kalkulacyjnych jako narzędzia niezbędnego do przeprowadzenia analiz. Często konieczne jest zorganizowanie dodatkowych zajęć laboratoryjnych w ramach seminariów. Po takich spotkaniach seminarzyści nie mają zazwyczaj problemów z oceną ryzyka (wykorzystują głównie odchylenie standardowe, semiodchylenie standardowe i TE (odchylenie od benchmarku)) oraz efektywności inwestycji OFE. Potrafią dokonać analizy uzyskanych wyników oraz sformułować wnioski z przeprowadzonych analiz.

Zainteresowanie otwartymi funduszami emerytalnymi w pracach dyplomowych wykorzystujących metody ilościowe wynika głównie z podobieństwa podmiotów funkcjonujących w ramach II filaru do funduszy inwestycyjnych i wiąże się z zainteresowaniem studentów rynkami kapitałowymi. Jednocześnie łatwość w dostępie do danych oraz ciągła dyskusja o zmianach w systemie emerytalnym przesądza o atrakcyjności tego obszaru. Należy jednak stwierdzić, że student I stopnia nie posiada wymaganej wiedzy i umiejętności do samodzielnego przeprowadzania badań wykorzystujących metody ilościowe w tym zakresie.

5. Podsumowanie

Podstawowy problem związany z przekazywaniem studentom wiedzy z zakresu ubezpieczeń społecznych i emerytalnych jest związany z brakiem jednego przedmiotu, który obejmowałby całościowo ten materiał. Na pierwszym stopniu studiów materiał jest realizowany w ramach 4 przedmiotów, co z jednej strony powoduje znaczne ograniczenie przekazywanej wiedzy, z drugiej sprzyja powtarzaniu tych samych treści. Wiedza o funkcjonowaniu systemów zabezpieczenia społecznego we współczesnym świecie, a zwłaszcza w Polsce, wydaje się być niezbędna dla osób studiujących finanse i rachunkowość. Wiedza ta powinna być aktualna i dobrze uporządkowana, wzbogacona o metody ilościowe, zwłaszcza aktuarialne.

Literatura

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 lipca 2007 r. w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, a także trybu kształcenia i warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe oraz makrokierunki (Dz.U. Nr 164, poz. 1166, załącznik 32).

Abstract

The paper presents selected problems that have appeared while lecturing about social insurance and pension systems at the faculty of Finance and Accountancy at the University of Economics.

Bearing in mind teaching experience at faculty of Management, Computer Science and Finance at the Wrocław University of Economics (studies of 1st and 2nd degree) a survey of subjects was made. The subjects covered the issue of pensions system and social insurance. Other factors considered were the number of hours lectured and how prioritised the subjects were.

It was pointed out that mathematical and statistical methods should be more widely used while teaching about pension systems and social insurance, especially with regards to the calculation of demographic risk and the calculation of insurance premium and benefits.

The second part of the article deals with the practical aspects of applying the issue of pension economics in BA and MA thesis. It also covers the basic problems associated with such thesis, concentrating on how to define basic notions and how to do analysis using quantitative methods.